

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΠΡΟΑΓΩΓΗ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΣΕ ΕΥΠΑΘΕΙΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

Η Ηθική της Φροντίδας Μια εναλλακτική προσέγγιση στην ιατρική επιστήμη

Δρ. Κωνσταντίνα Π. Μυλωνά – Γιαννακάκου
MBA, MPhil, PhD

Συμβουλευτική Επιτροπή Εργαστηρίου Εφαρμοσμένης Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ
Επικεφαλής Εκτελεστικής Επιτροπής Ελληνικού Κλιμακίου International Chair in Bioethics (WMA Cooperation Centre)

e-mail: dinmyl@philosophy.uoa.gr, url: <http://en.philosophylab.philosophy.uoa.gr/>

Μια αναδρομή στον κόσμο των επιστημών υγείας

«Από τις τέχνες μερικές... ενώ είναι πηγή κοινής ωφέλειας για τους κοινούς ανθρώπους, δημιουργούν στενοχώριες στους ανθρώπους που τις ασκούν. ... Ο γιατρός βλέπει τα δεινά, αγγίζει τα δυσάρεστα και λυπάται ο ίδιος από τις συμφορές των άλλων' οι άρρωστοι αντίθετα, απαλλάσσονται... από τα μεγαλύτερα δεινά, τις νόσους, τους πόνους τη λύπη, τον θάνατο'»

Ιπποκράτης, Περί Φυσών (460-370 π.Χ.)

«Θα πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ της πραγματικής συμπόνιας και αυτού του άνανδρου οίκτου που αποδυναμώνει το μυαλό' που συρρικνώνεται στη θέα της συμφοράς' που εμπνέει δειλία και που στερεί αυτόν, ο οποίος τελεί υπό την επιρροή του, από κάθε ικανότητα να προσφέρει ανακούφιση.»

Thomas Percival (1803)

«Ο γιατρός βλέπει τους ασθενείς στις απροστάτευτες στιγμές τους... Η σκέψη και το συναίσθημα συχνά του αποκαλύπτονται ασυνείδητα, και οι ίδιες οι πηγές από τις οποίες αναβλύζουν είναι σχεδόν ανοιχτές και γυμνές στα μάτια του, και μπορώ επίσης να προσθέσω στην επιρροή του. Ο ασθενής... ζητά όχι μόνο την επιστημονική οξυδέρκεια του γιατρού, αλλά, μαζί με αυτήν, τη συμπόνια του φίλου που εμπιστεύεται.»

Worthington Hooker (1849)

Η λειτουργία της συναισθηματικής κατανόησης

- η «ειλικρινής» κατανόηση του γιατρού τον βοηθά να αντιληφθεί την ανθρώπινη φύση του ασθενούς «όπως πραγματικά είναι». Ως εκ τούτου, μέσα σε αυτή την παράδοση, ο στόχος του να βασιστεί η ιατρική φροντίδα στην «αληθινή γνώση» μπορεί να εξυπηρετηθεί από ένα είδος συναισθηματικής σοφίας.
- αποδεχόμενος το δικό του συναισθηματικό εύρος, ο γιατρός μπορεί να διατηρεί το κίνητρο να φροντίσει τους ασθενείς χωρίς δυσαρέσκεια ή απόγνωση.
- οι γιατροί υποστηρίζουν ότι η συμπόνια παίζει σημαντικό θεραπευτικό ρόλο. Μέσα στην τροχιά της ιατρικής σκέψης από τον Ιπποκράτη και ύστερα, η ιδιαίτερη ανεκτικότητα του γιατρού στα συναισθήματα επιτρέπει μια συναισθηματική κατανόηση των ασθενών που ενισχύει την αξιοπιστία και την αποτελεσματικότητά του.

Ηθικά ζητήματα

- Η ηθική αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ιστορίας της ιατρικής και ευρύτερα των επιστημών υγείας
- Ζητήματα διαχρονικής αδυναμίας να παραχθεί σύγκλιση στον τομέα της κανονιστικής ηθικής
- Ο απλός καθορισμός μιας σειράς ηθικών επιλογών δεν ανταποκρίνεται στον πραγματικό κόσμο της κλινικής πρακτικής
- Η σχέση ιατρού-ασθενούς ως ηθικό στοιχείο της διυποκειμενικότητας στη δημιουργία γνώσης και του εξανθρωπισμού

Η θεωρία της Αρχοκρατίας κατά Beauchamp & Childress

Η αρχοκρατία (principlism) ως επικρατούσα απάντηση στην έλλειψη συναίνεσης μεταξύ των ηθικών θεωριών

1. Σεβασμός της αυτονομίας (κανόνας του σεβασμού και της υποστήριξης αυτόνομων αποφάσεων)
2. Μη κακοποίηση (κανόνας αποφυγής της πρόκλησης βλάβης)
3. Αγαθοποιία (ομάδα κανόνων που αφορούν την ανακούφιση, τη μείωση ή την πρόληψη της βλάβης και την παροχή οφελών και την εξισορρόπηση των οφελών έναντι κινδύνων και κόστους)
4. Δικαιοσύνη (ομάδα δίκαιων παροχών, κινδύνων και κόστους)

Έλλειψη ηθικής συναίνεσης ως θεωρητικό παρά πρακτικό ζητούμενο.

Δημιουργία ηθικών ορίων και πλαισίου για την οργάνωση σκέψεων/παρατηρήσεων/διαίσθησης.

Εκ πρώτης όψεως οι αρχές είναι δεσμευτικές και δύνανται να αντισταθμίζονται & να εξισορροπούνται.

Πηγές: Beauchamp & Childress (2001)
Branch (2000)
Kuhse, Singer (2009)
Pereira Sáez (2012)

Κριτική στη θεωρία της Αρχοκρατίας

- Εάν και εφόσον η κοινή ηθική δεν είναι μονοσήμαντη ούτε και καθολική στην ερμηνεία της, η αρχοκρατία αποτελεί μια περιοριστική, διαδικαστική συμφωνία Δυτικού τύπου (“American plot”)
- Κίνδυνος να προκύψει ένα νέο είδος ανεξέλεγκτου πλουραλισμού εφόσον όλες οι απόψεις γίνονται αποδεκτές και δεν υπάρχει μια θεμελιώδης συμφωνία (αποκλεισμός του μονισμού, περιπτωσιολογία)
- Κίνδυνος να επιστρέψουμε σε έναν περιοριστικό και αναγωγιστικό θετικισμό των γραπτών κανόνων και κανονισμών λόγω των παραπάνω (δομική ανομία)

Απλοποίηση της ηθικής και βιοηθικής στην ανάλυση και επίλυση ηθικών διλημμάτων και αδιεξόδων.

Οι αρχές ως κοινές λέξεις, αόριστες και ανεπαρκείς για να θεμελιώνουν μια παγκόσμια ηθική.

Ανάγκη διεύρυνσης του κανονιστικού προτύπου με βάση τους εμπλεκόμενους.

Η σχέση ιατρού-ασθενή ως θεμέλιο της βιοηθικής

- Σχέση μεταξύ δύο ατόμων, ένα που αναζητά βοήθεια και ένα που μπορεί να την προσφέρει
- Σχέση υπό διαμόρφωση που επικεντρώνεται στον ασθενή
- Σχέση ενάντια στην απομόνωση της ατομικιστικής κοινωνίας

Θεμελιώδης πυλώνας για την υπεράσπιση του ατόμου

Προμαχώνας της εμπορευματοποίησης της ανθρωπότητας

Η Ηθική της Φροντίδας (Ethics of Care)

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσέγγισης

- Στο επίκεντρο βρίσκεται η επιτακτική ηθική ανάδειξη της εξυπηρέτησης και της εκπλήρωσης των αναγκών των συγκεκριμένων άλλων για τους οποίους αναλαμβάνουμε την ευθύνη
- Κατά την επιστημολογική διαδικασία της προσπάθειας να καταλάβουμε τί θα πρότεινε η ηθική και τί θα ήταν ηθικά καλύτερο για εμάς να κάνουμε και να είμαστε, εκτιμάται το συναίσθημα αντί να απορρίπτεται
- Απόρριψη της άποψης ότι όσο πιο αφηρημένη είναι η συλλογιστική για ένα ηθικό πρόβλημα τόσο το καλύτερο, δηλαδή ότι όσο πιο πιθανό είναι να αποφευχθεί η προκατάληψη και η αυθαιρεσία, τόσο πιο κοντά ερχόμαστε στην επίτευξη αμεροληψίας
- Η ευημερία σε μια σχέση φροντίδας περιλαμβάνει και τη συνεργατική ευημερία εκείνων που βρίσκονται στη σχέση και την ευημερία της ίδιας της σχέσης
- Λειτουργία με τη αντίληψη των προσώπων ως σχεσιακά παρά ως αυτόνομα, ανεξάρτητα άτομα. Η αυτονομία επιδιώκεται ως ικανότητα αναδιαμόρφωσης και καλλιέργειας νέων σχέσεων (ενσυναίσθηση)

Η Ηθική της Φροντίδας (Ethics of Care)

Ως ηθικός προσανατολισμός οδηγεί σε ηθική συμπεριφορά που προκύπτει από

- συνδυασμό της ηθικής συλλογιστικής και της ηθικής ευαισθησίας (την ικανότητα αναγνώρισης ενός ηθικού προβλήματος όταν υπάρχει)
- ηθικό κίνητρο (ο βαθμός στον οποίο κάποιος δίνει προτεραιότητα στις ηθικές αξίες έναντι άλλων αξιών ή επιθυμιών)
- ηθικό χαρακτήρα (το θάρρος, την επιμονή και την επιδεξιότητα που εμπλέκονται στην εφαρμογή της ηθικής συμπεριφοράς)
- ενσωμάτωση της επιμέλειας, της ειλικρίνειας, της υπομονής, του σεβασμού, της συμπόνιας, της αξιοπιστίας και της ευαισθησίας

Έκφραση του κλινικού θεραπευτή μέσω της δεκτικότητας και της υπευθυνότητας

Η έννοια της κλινικής ενσυναίσθησης (clinical empathy) ως πυλώνας της Ηθικής της Φροντίδας

Η συναισθηματική συλλογιστική ενισχύει την ιατρική κρίση

- η κλινική ενσυναίσθηση έχει μια συγκεκριμένη λειτουργία, ή στόχο, ο οποίος είναι να διακρίνει τα συγκεκριμένα νοήματα που έχει ένα σύμπτωμα ή μια διάγνωση για ένα άτομο
- η ενσυναίσθηση του ιατρού βασίζεται στην ικανότητά του να συσχετίζεται προκειμένου να συνδεθεί με τις εικόνες και τις ιδέες του ασθενούς
- η ενσυναίσθηση είναι ένας αμφίδρομος δρόμος στον οποίο οι διακριτές συναισθηματικές ενώσεις των ατόμων αλληλεπιδρούν και διαμορφώνουν αμοιβαία ο ένας τον άλλον για να δώσουν νέα σκέψη

Ωστόσο

- εγείρει το πρόβλημα των ατομικών διαφορών μεταξύ των ιατρών και των ασθενών αλλά και τον κίνδυνο κακού συντονισμού μεταξύ τους
- δίνεται η εντύπωση ενός μη αποδεκτού «σύγχρονου πατερναλισμού» (μη πολιτικά ορθή προσέγγιση)
- οι τρέχουσες πρακτικές φροντίδας φαίνεται πως οδηγούν προς την κατεύθυνση μιας μορφή ηθικής διαίσθησης
- δεν παρέχει λεπτομερείς οδηγίες στα ζητήματα διανεμητικής δικαιοσύνης (εξισορρόπηση διαφόρων εμπλεκόμενων συμφερόντων ασθενών)

«Δεν υπάρχουν ασθένειες, μόνο άνθρωποι που αρρωσταίνουν»

Krehl (1928)

«Το σημαντικό είναι ο ασθενής, όχι η ασθένεια»

«Δεν αρκεί να είσαι καλός γιατρός, πρέπει να είσαι καλός άνθρωπος»

Albert Jowell Awards Forum (2017)

Λοιπές Σημειώσεις

Η έννοια της Αποστασιοποίησης (emotional detachment/detached concern)

Χρήση για την αποφυγή σφαλμάτων λόγω συναισθημάτων

- οι γιατροί πιστεύουν ότι πρέπει να αποστασιοποιηθούν για να προστατευτούν από την εξάντληση (burn-out), καθώς φροντίζουν το ένα άτομο που υποφέρει μετά το άλλο κάτω από μεγάλους χρονικούς περιορισμούς
- οι γιατροί επικαλούνται την ανάγκη να φροντίζουν τους ασθενείς με ισότιμο, αμερόληπτο τρόπο, χωρίς να ευνοούν μερικούς από κάποιους άλλους, ειδικά σε μια εποχή διαχείρισης της φροντίδας στην οποία οι γιατροί πρέπει να μοιράζουν το χρόνο και τις θεραπείες τους

Ωστόσο τα συναισθήματα

- είναι στάσεις που επηρεάζουν τους ανθρώπους ακόμα και όταν δεν εκρήγνυνται ως συνειδητά αισθανόμενα γεγονότα
- χαρακτηρίζονται καλύτερα ως διαθέσεις (ή προσανατολισμοί και τάσεις) αντίληψης του κόσμου με συγκεκριμένους τρόπους, ανεξάρτητα από το επίπεδο του συναισθήματος που βιώνουμε

Η αποστασιοποίηση δεν κάνει την ιατρική πιο ορθολογική

Η έννοια της Αυτονομίας ως πυλώνας της Αρχοκρατίας

- αναφέρεται τόσο στην ψυχολογική ικανότητα λήψης αποφάσεων που αντικατοπτρίζουν ίδιους στόχους όσο και στο ηθικό ιδεώδες της ατομικής αυτοδιάθεσης
- στην ιατρική περιγράφεται ως ένα εξελισσόμενο σύνολο δικαιωμάτων των ασθενών στη λήψη ιατρικών αποφάσεων (από το να καθορίσει τι συμβαίνει στο σώμα του, στην συγκατάθεση κατόπιν ενημέρωσης μέχρι και την άρνηση της θεραπείας)

Ωστόσο

- πολύ συχνά μεταφράζεται στην πράξη με το να αφήνονται οι ασθενείς μόνοι, συχνά χωρίς κοινωνική υποστήριξη για να αντιμετωπίσουν δύσκολες ιατρικές αποφάσεις
- οι ψυχικές προϋποθέσεις που πρέπει να έχουν οι ασθενείς για να ασκήσουν αυτονομία δεν καθορίζονται μόνο τη σκέψη του ασθενούς, αλλά επηρεάζονται από συναισθηματικές αλληλεπιδράσεις
- η έμφαση στην αρνητική αυτονομία που βασίζεται σε νομικίστικη αντίληψη του προσώπου ως ανεξάρτητου δρώντα που δεν θα έπρεπε να του επιβάλλεται οιαδήποτε μεταχείριση από άλλους
- οι ιατρικές αποφάσεις συχνά στηρίζονται στην επανεξέταση των στόχων της ζωής ενώ ο σεβασμός της αυτονομίας συνίσταται όλο και περισσότερο στην ικανοποίηση των προϋφιστάμενων προτιμήσεων

Ο τόπος της ταλαιπωρίας δεν είναι το σώμα ως βιολογική οντότητα, αλλά το άτομο ως υπαρξιακό ον που αντιμετωπίζει απώλεια νοήματος και σκοπού

Το ιδανικό της αυτονομίας μιλάει για την αξία της ίδιας της διαδικασίας λήψης αποφάσεων

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Beauchamp, T.L., Childress, J.F. (2001). *Principles of Biomedical Ethics*. New York: Oxford University Press
- Branch, W. T. (2000) The Ethics of Caring and Medical Education. *Academic Medicine*, (75)2
- Halpern, J. (2001). *From Detached Concern to Empathy Humanizing Medical Practice*. Oxford: Oxford University Press
- Held, V. (2006). *The Ethics of Care: Personal, Political, and Global*. Oxford: Oxford University Press
- Hooker, W. (1849). *Physician and Patient: A Practical View of Medical Ethics*. New York: Arno Press
- Kuhse, H. and Singer, P. (es) (2009). *A Companion to Bioethics* 2nd ed. UK: Blackwell Publishing
- Leake, C. D., ed. (1975). *Percival's Medical Ethics*. 2d ed. Huntington: R. E. Krieger
- Organización Médica Colegial de España (OMC) (2017) *The Doctor-Patient Relationship Intangible Cultural Heritage*. Spanish Medical Profession Forum.
- Pereira Sáez, C. (2012). *Principlism: Bioethics as Procedure?* 25th IVR World Congress Law Science And Technology. Frankfurt: Goethe University
- Slote, M. (2007). *The Ethics of Care and Empathy*. London: Routledge
- Jordi Vallverdú, J., Puyol, A., Estany, A. (eds.) (2019) *Philosophical and Methodological Debates in Public Health*. Switzerland: Springer Nature
- Verkerk, M. (1999). A Care Perspective On Coercion And Autonomy. *Bioethics*, 13(3/4). UK: Blackwell Publishing